

DOI: 10.31499/2519-2035.14.2026.358614

УДК [930.2:[377.8+378]:37.014:316.4.063.7](477.52)"193"

Едуард СЕМЕШИН,
<https://orcid.org/0000-0001-5022-203X>
магістр історії,
незалежний дослідник
(Україна, Ромни)
edvardhannover@gmail.com

ПОЛІТИЧНІ ЧИСТКИ ТА ПАРТІЙНИЙ АКТИВІЗМ В СУМСЬКОМУ ІНСТИТУТІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ (1930-1933)

У статті досліджено прояви політичних чисток і партійного активізму в Сумському інституті соціального виховання (нині – Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка) у 1930-1933 рр. На основі архівних матеріалів і протокольної документації проаналізовано діяльність партійних і комсомольських осередків, механізми ідеологічного контролю та їхній вплив на кадрову політику, навчально-виховний процес і повсякденне життя студентів і викладачів. Розкрито роль локальних освітніх закладів у реалізації загальносоюзної політики ідеологізації педагогічної освіти.

Ключові слова: політичні чистки, партійний активізм, Сумський інститут соціального виховання, партійний контроль, радянська освіта.

Eduard SEMESHYN,
<https://orcid.org/0000-0001-5022-203X>
Master of History,
Independent researcher
(Ukraine, Romny)
edvardhannover@gmail.com

POLITICAL PURGES AND PARTY ACTIVISM AT THE SUMY INSTITUTE OF SOCIAL EDUCATION (1930–1933)

The article examines manifestations of political purges and party activism at the Sumy Institute of Social Education (now the Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko) during 1930–1933. Drawing on archival materials and minutes of meetings, the study analyzes the activities of party and Komsomol cells, the mechanisms of ideological control, and their impact on personnel policy, the teaching and educational process, and the everyday life of students and faculty. The role of local educational institutions in implementing the all-Union policy of the ideological shaping of pedagogical education is also elucidated. Problem Statement. Political purges and practices of party control became an integral component of the functioning of the Soviet education system in the late 1920s and throughout the 1930s. Institutions of higher pedagogical education occupied a particularly significant place in this process, as they were regarded not only as centers for training professional personnel but also as important instruments of ideological influence and the formation of politically reliable intelligentsia. Despite the existence of generalizing studies, the regional dimension of political purges and party activism in educational institutions remains insufficiently researched. In particular, the activities of party cells, the mechanisms of political control, and their impact on the educational process at the Sumy Institute of Social Education have not yet been the subject of comprehensive scholarly analysis. This necessitates an examination of the local experience as a component of broader all-Union political processes. The aim of the article is to analyze the specific features of political purges and forms of party activism at the Sumy Institute of Social Education in the context of the consolidation of the Stalinist model of governance. Conclusions. The conducted research demonstrates that political purges and party activism at the Sumy Institute of Social Education constituted an integral part of the all-Union system of ideological control over the sphere of higher pedagogical education in the late 1920s and early 1930s. Party and Komsomol cells within the institution performed not only organizational but also supervisory functions, acting as instruments for implementing political decisions in the teaching and educational process and in the everyday life of the academic community. It has been established that political purges were carried out through mechanisms such as party meetings, public criticism, disciplinary sanctions, and moral pressure, thereby fostering an atmosphere of heightened suspicion and self-surveillance. At the same time, party activism played an important role in shaping the ideological climate within the institute. Party and Komsomol cells acted as agents of official policy, organizing political campaigns, meetings, and discussions, as well as monitoring the sentiments within the collective.

Keywords: political purges, party activism, Sumy Institute of Social Education, party control, Soviet education.

Постановка проблеми. Політичні чистки та практики партійного контролю стали невід’ємною складовою функціонування радянської системи освіти наприкінці 1920 – 1930 рр. Особливе місце в цьому процесі посідали заклади вищої освіти, які розглядалися не лише як осередки підготовки кадрів, а й як інструменти ідеологічного впливу та формування політично надійної інтелігенції. Попри наявність загальних праць, регіональний вимір політичних чисток і партійного активізму в освітніх установах залишається малодослідженим. Зокрема, діяльність партійних осередків та їхній вплив на навчальний процес у Сумському інституті соціального виховання (далі СумІСВ) досі не стали предметом комплексного наукового аналізу.

Аналіз досліджень. Окремі відомості про діяльність СумІСВ містяться в мемуарах відомого педагога Ю. Самбреса (Самброс, 1998). Наразі опубліковано низку праць, присвячених як вивченню історії Сумського ВНЗ загалом (Корж, 1999), так і окремим аспектам його функціонування, зокрема становищу студентства (Семешин, 2025). У низці досліджень побіжно розглянуто окремі аспекти повсякденного життя студентів Сумського вишу (Рябченко, 2012) біографічні матеріали окремих викладачів (Єпик, Петренко, Семешин, 2025).

Метою статті є проаналізувати особливості політичних чисток і форм партійного активізму в СумІСВ в умовах сталінського тоталітаризму.

Виклад основного матеріалу. Реорганізація Сумського педагогічного технікуму (СумПТ) в СумІСВ відбулася у 1930 р. Унаслідок цього СумПТ було переведено до м. Лебедин, де заклад продовжив підготовку вчителів початкових шкіл. Туди ж були переведені студенти перших курсів та окремі викладачі (Єпик, Петренко, Семешин, 2025: 1977), а студенти 2 і 3 курсів мали продовжити навчання в СумІСВ на відповідних курсах. Відтак, на початковому етапі свого функціонування інститут мав усі три курси, за винятком мовного та техніко-математичного відділів, у яких 3 курси були відсутні. На 1 курс соціально-економічного відділу було зараховано 32 студенти, мовно-літературного – 25, техніко-математичного – 31, агробіологічного – 32 особи. Загальна чисельність студентів становила 120 осіб, із яких 11 мали досвід учительської роботи. За директивою ЦК КП(б)У до закладу передбачалося мобілізувати 20 членів партії та 25 комсомольців. Однак, попри неодноразові звернення дирекції СумІСВ, було зараховано лише 16 членів КП(б)У. Найбільша їх кількість навчалася на соціально-економічному відділі – 13 осіб; на техніко-математичному відділі був лише один студент-партієць, на агробіологічному – двоє, а на мовно-літературному – взагалі не було. За національним складом серед студентів перших курсів переважали українці – 116 осіб; також навчалися 2 росіяни, 1 єврей та 1 поляк. При СумІСВ було організовано чотири робітничі факультети: денний і вечірній, районний, а також при Червонозоряній рафінарні. Усі вони функціонували у складі трьох курсів. Плановий контингент становив 350 студентів, однак фактично було зараховано лише 224 особи (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 15. Арк.: 4). У жовтні 1931 р. Вішняков повідомляв, що протягом року до СумІСВ було зараховано 192 студенти (78 робітників і 42 комуніста), а на робітфаки – 304 особи.

Партійна організація інституту на той час налічувала 129 комуністів (Вішняков, 1931: 3).

Після реорганізації закладу в СумІСВ його очолив С.І. Прийменко у перший навчальний рік. У складі інституту працювали 4 професори, 7 доцентів і 15 асистентів. Із них членами партії були 2 професори, 1 доцент і 2 асистенти; кандидатів КП(б)У серед викладацького складу не було (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 1-3). 26 вересня 1930 р. С. Прийменко звернувся до Наркома освіти з клопотанням про затвердження на посадах 14 працівників (ЦДАВО. Ф. 166, Оп. 12. Спр. 7998. Арк. 6). В одному з документів подано перелік викладачів педагогічних курсів, значна частина яких працювала також у СумІСВ (ДАСО. Ф. Р-33. Оп. 1, Спр. 32. Арк. 58). Частково обставини звільнення окремих викладачів закладу можна з'ясувати з архівних документів і публікацій у пресі. 14 березня 1931 р. було опубліковано оголошення, у якому зазначалося, що особи начальницького складу запасу зобов'язані негайно надіслати до районного військкомату свої військово-облікові документи разом з іншими необхідними паперами для перевірки та повідомити актуальну адресу проживання. У списку фігурував Павло Романович Гуров (Об'ява сумського районного комісаріату, 1931: 4). На підставі цього можна припустити, що П. Гуров був мобілізований до червоної армії або переведений до одного з військових навчальних закладів. 13 жовтня 1931 р. В.К. Тарнягін звернувся до дирекції СумІСВ з заявою про звільнення від обов'язків помічника директора з адміністративно-господарської частини у зв'язку з відкликом МПК на іншу роботу (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 229. Арк. 110). У зв'язку з цим директор інституту П. Гудзенко звернувся до Наркомату освіти з проханням надіслати іншого працівника (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 229. Арк. 108).

У 1929–1930 рр. відбувалися масові чистки навчальних закладів від «соціально ворожих елементів», насамперед із середовища представників «старої» інтелігенції, а також безпосередня чистка партії від «правого ухилу», що супроводжувалася звільненнями з роботи та репресіями. В цих умовах доноси стали одним із поширених інструментів кар'єрного просування. Так, Андрій Омелянович Ведмедер, який у 1925–1926 рр. був завідувачем СумПТ, з 1 вересня 1929 р. став студентом авіаційної спеціальності механічного факультету Харківського технологічного інституту. У квітні 1930 р. на базі цього факультету був створений Харківський авіаційний інститут. Як пише дослідниця О. Рябченко, тодішній директор цього закладу Г. Петров у листопаді 1931 р. повідомляв у ЦК КП(б)У, що секретар партколективу А. Ведмедер замість допомоги в налагодженні роботи інституту «займався підсиджуванням і грою в систематичне пришивання «ухилів»» (Рябченко О., 2012: 167). Через місяць Г. Петров був звільнений, а на його місце було призначено студента 3 курсу А. Ведмедера (Ведмедер Андрій).

У 1930 р. в СумІСВ та робітничих факультетах працювало лише 7 членів партії (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 5). З огляду на нагальну потребу в посиленні партійної присутності було ухвалено рішення закріпити на основних курсах робітничого факультету, на період проходження педагогічної практики, студентів-комуністів випускних курсів – Барабаша, Шерстюка та Коровая.

Зокрема, Коровая передбачалося призначити на посаду завідувача робітничого факультету, а інших – як лекторів. Ухвалено постанову було вирішено подати на затвердження до МПК, зважаючи на те, що інститут гостро потребував викладачів-комуністів (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 14). Олександр Іванович Коровай народився 27 вересня 1904 р. у с. Червоне Сумського району, походив з родини робітника цукрового заводу. З малих років працював в поміщицькій економії. Під час революції економію розібрали і на її місці створили радгосп, де він працював до 1920 р. У 1927 р. він вступив до СумПТ. Закінчив навчання вже після реорганізації закладу в СумІСВ (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 4. Спр. 43. Арк. 2, 2зв., 3). У вересні 1931 р. обіймав посаду завідувача кабінетом агітпропу (На будівництво аеродрому, 1931а: 4). Також у 1931-1932 рр. працював у Сумському машинобудівельному навчальному комбінаті, у 1935-1936 рр. – завідувачем Відділу народної освіти (ВНО), у 1936 р. вступив на фізико-математичний факультет Сумського державного педагогічного інституту (СумДПІ) (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 4. Спр. 43. Арк.: 2, 2зв., 3). У 1938 р. перебував секретарем партійної організації міського ВНО (Коровай, 1938: 3). Під час війни перебував на фронті, нагороджений кількома орденами. У 1946 р. перебував секретарем партійної організації СумДПІ (ДАСО. Ф. П-1690. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 11). У січні 1947 р. відповідно до рішення обкому та міськкому КП(б)У О. Коровая було звільнено з посади секретаря партійної організації СумДПІ «за непартійну поведінку (дебос в міському військкоматі)» (ДАСО. Ф. П-1690. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1). У 1949 р. згадується як викладач Сумського будівельного технікуму (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 187. Арк. 50), а у 1950 р. – як голова окружної виборчої комісії від партійної організації Сумської вечірньої середньої школи № 1 (Про затвердження складу, 1950: 3).

У межах сфабрикованої каральними органами справи у 1930 р. були заарештовані викладачі СумІСВ Юрій Пилипович Самброс, Аркадій Йосипович Добровольський та колишній лектор СумПТ Олександр Олексійович Бережний (ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 6. Спр. 581. Арк. 135). О. Бережний народився 25 травня 1896 р. у с. Корчаківка Сумського району, у сім'ї службовця. Українець за національністю (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 230. Арк. 134, 135). За матеріалами кримінальної справи, О. Бережний походив із заможної родини, його батько нібито працював управителем маєтку, що належав «поміщикові Харитоненку», а сам Бережний був активним учасником українського національного руху в період гетьманату та Директорії у м. Суми. Йому також приписували антирадянську агітацію серед учительства: він нібито говорив про необхідність «орієнтації української культури на Європу, а не на Москву», ідеї об'єднання українців сходу та заходу з метою створення самостійної держави, критично оцінював стан радянської школи, а щодо очікуваної війни висловлював припущення про «звільнення країни від більшовицького режиму» (ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 6. Спр. 581. Арк. 131). За свідченням О. Бережного, його батько працював бухгалтером у поміщика Лещинського. Він нічого не знав про можливу службу батька в Харитоненка. Його брат, Микола, у 1919 р. разом із білогвардійцями евакуювався до Чехословаччини. Листування між ними не було. Поодинокі листи від нього надходили лише до матері. У 1914 р.

О. Бережний закінчив Сумську гімназію та вступив до Харківського університету. У травні 1916 р. добровольцем був призначений до царської армії, з якої звільнився у грудні 1917 р. У 1918 р. за правління Петлюри один місяць служив писарем у міській комендатурі м. Суми. У серпні 1918 р. продовжив навчання в Київському університеті, де перебував до травня 1919 р. Після цього переїхав до Сум, а в серпні того ж року був мобілізований у добровольчу армію, у її складі відступав до Харкова. Після встановлення радянської влади залишився в Харкові та поновив навчання в університеті. Наприкінці 1920 р. повернувся до Сум, де розпочав педагогічну діяльність (ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 6. Спр. 581. Арк. 51). 25 листопада 1924 р. звернувся із заявою до завідувача педкурсів з проханням зарахувати його лектором хімії та біології. Працював викладачем у СумПТ (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 230. Арк. 134, 135). На момент арешту 16 жовтня 1930 р. обіймав посаду вчителя у механіко-технічній школі. Разом із ним була заарештована також його сестра Ніна, яка протягом двох попередніх років проживала разом із ним у квартирі. У 1920 р. в м. Суми вона вже зазнавала арешту за підозрою в участі в контрреволюційній діяльності. Рішенням судової трійки при колегії ДПУ УСРР від 17 серпня 1931 р. справу було закрито. (ДАСО. Ф. Р-7641. Оп. 6. Спр. 581. Арк. 51).

Станом на 1 листопада 1930 р. студенти були повністю забезпечені місцями в гуртожитках, за винятком сімейних, які на той час не мали окремого житла. Стипендіальне забезпечення охоплювало близько 70% студентів, а під час проходження педагогічної практики – до 90%. Водночас розмір стипендії залишався недостатнім і становив 35 крб., а для сімейних студентів – 50 крб. Унаслідок цього інститут зіткнувся з ризиком втрати найбільш підготовленої частини студентського контингенту через складне матеріальне становище (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 7). Із матеріалів засідання партійного колективу СумІСВ 8 січня 1931 р. відомо, що Наркоматом освіти було виділено 198 стипендій на загальну суму 11 682 крб. щомісяця. Диференціація стипендій здійснювалася залежно від курсу навчання, соціального походження та активності у громадській роботі. Стипендії призначалися: робітникам – 71, селянам – 97, службовцям – 26, батракам – 4. Спеціальний фонд для студентів із сім'ями не передбачався. Робітничі факультети забезпечувалися стипендіями у повному обсязі. На тому ж засіданні було ухвалено рішення, за яким директор Прийменко та Кощенко мали до 12 січня 1931 р. закінчити роботу з виявлення та впорядкування стипендіальної документації. Після погодження з робочою частиною бюро педагогічного колективу всі матеріали планувалося надіслати до Наркомату освіти. Також передбачалося позбавляти стипендій студентів-«спекулянтів» та «розкладників виробництва». Курасову було доручено через «легку кінноту» провести відповідну роботу з виявлення осіб, які за своїм соціальним походженням не мали права на отримання стипендії (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 19).

В умовах загрозливої ситуації зі збиранням урожаю, вийшла постанова надзвичайної трійки, утвореної при міській раді. 70% службовців і студентів мали з 28 жовтня 1931 р. розпочати роботи на міських городах. У СумІСВ у

зв'язку з цим заняття були припинені, однак більшість студентів на роботи не з'явилася. За наявності у колективі інституту понад 700 осіб, 28 жовтня на городи вийшли 280 студентів, а 29 жовтня – лише 180. Як зазначала преса, причини низької явки полягали насамперед у відсутності належного прикладу з боку студентського активу, який «ховався за спинами інших» та не очолював роботу студентських груп. 29 жовтня, коли частина студентів вийшла на городи, «вожді» Шапар, Ткаченко, Сабатовський, Легкий, Панченко, Переверзев цілий день «оббивали ошурки» по місту. Увечері цього ж дня вони визначили «винних» у зриві, склавши список із 9 осіб. До нього включили й коректорку газети «Плуг і Молот» Чмирьову, незважаючи на те, що вона не була присутня на роботах через виконання своїх редакційних обов'язків, а редактор газети попередньо домовився з директором СумІСВ про надання їй відповідних відпусток. Однак саме Чмирьову та інших зі списку намагалися зробити відповідальними за те, що на роботи не вийшли півтисячі студентів (Дубовий, 1931: 3). Про характер організації збиральних робіт за участю студентів свідчить допис одного з них. З нього відомо, що 10 жовтня студенти робітфаку та СумІСВ були залучені до збирання врожаю на городах агрокомбінату. Проте особи, відповідальні за організацію робіт, не забезпечили належної підготовки. У результаті студенти змушені були виривати буряки вручну, оскільки ні копаниць, ні ножів їм не надали (Буряки доведеться, 1931: 3).

На засіданні бюро партійного колективу СумІСВ 25 грудня 1930 р., доповідач Вишняков наголосив на необхідності вжити рішучих заходів щодо окремих комуністів, які, за його словами, імітували діяльність (Путренко). Він також зазначив, що студент Пронін виявляв відсутність інтересу до навчання, малював на стінах. Доповідач звернув увагу на випадки безвідповідального ставлення викладачів до обліку успішності студентів, особливо з військових дисциплін, де облік було організовано неналежним чином, а керівник не приймав заліки. Котенко підкреслив, що частина порушень дисципліни з боку студентів, зокрема запізнення на лекції, була обумовлена недоліками в роботі їдальні: студенти вставали о 6-й годині ранку, однак снідали лише між 8 і 9 годинами, що негативно впливало на навчання. Він також звернув увагу на неналежний стан обліку успішності з анатомії та фізіології і закликав поставити перед викладацьким складом чіткі та рішучі вимоги щодо виправлення ситуації (ДАСО; Ф. П-1, Оп. 1, Спр. 15, Арк. 12). Протягом багатьох років спостерігалися систематичні проблеми з централізованим забезпеченням міських їдалень, передусім студентської. У серпні 1931 р. преса повідомляла, що якість обідів залишалася незадовільною. У меню переважали страви з круп та гороху, причому останній узагалі не мав використовуватися через наявність у ньому черви. Їдальня не була забезпечена овочами й картоплею, хоча на складі були овочі, з яких можна було приготувати повноцінні страви. Коопхарч установив ціну на першу страву у 11 коп., на другу – 14 коп., однак, незважаючи на це, студентська їдальня працювала зі збитками: лише за один місяць вони становили 10 117 крб. Міська рада декларувала намір надавати дотації на поліпшення харчування, але жодних коштів так і не виділила.

Натомість підвищила оплату за водогін та вивезення відходів. Санітарний стан їдальні був незадовільним: в приміщенні були таргани, які нерідко потрапляли в страви, а санітарний лікар допускав до використання непридатні продукти: горох із червою та зіпсовану рибу (Більше уваги, 1931: 4).

Студент Іван Соков скаржився у газеті, що у м. Суми діяли два інститути, шість технікумів і кілька робітничих факультетів, однак студенти цих закладів були змушені користуватися однією спільною їдальнею. Як наслідок, перед входом постійно утворювалися черги загальною чисельністю 200–300 осіб. Через тривале очікування значна частина студентів щоденно запізнювалася на заняття, а деякі узагалі залишалися без сніданку. Попри підвищення вартості харчування на 4 крб. 25 коп., його якість не покращилася. Завідувач їдальні не вживав заходів для зменшення черг, хоча організація видачі їжі в ранкові та вечірні години могла б суттєво розвантажити потік відвідувачів. За таких умов їдальня фактично не могла якісно обслуговувати близько 2 тис. студентів (Соков, 1931: 3). Ще в одній скарзі зазначалося, що протягом зими 1931–1932 рр. у студентській їдальні № 7 харчувалося близько 1500 студентів різних технікумів та СумІСВ, а також 300 червоноармійців. Як наслідок утворювались численні черги, що налічували тисячі осіб, у яких іноді доходило до конфліктів. Під час обіду червоноармійців приміщення було прибране, а для студентів столики залишалися без належного прибирання (Яковенко, 1932: 3). Штат студентської їдальні налічував 50 працівників. Окремі кухарі брутально відносилися до студентів. Щоправда, деякі студенти також виявляли агресивну поведінку стосовно працівників. Столова комісія, до складу якої входило чотири особи під головуванням студента СумІСВ Коломійця, обмежувалася лише записом недоліків у книзі скарг, але не вживала жодних заходів для їх усунення. З березня до кінця травня комісія вона не провела жодного засідання. У своєму дописі Савченко закликав профспілкові комітети навчальних закладів сприяти підвищенню рівня обслуговування в їдальні. Для ліквідації черг в їдальні він запропонував закріпити столи за академічними групами, що могло значно скоротити час очікування з трьох годин до 15 хвилин (Савченко, 1932: 4).

На сторінках газети «Плуг і Молот» регулярно публікувалися оголошення студентів, у яких вони повідомляли про внесені пожертви та закликали до аналогічних дій. Зокрема, Чмирьова у відповідь на заклик Павлюченка внесла 3 крб. на будівництво аеродрому та літаків у м. Суми й передала виклик В.В. Овчарову, К.Т. Андрійовій та Г. Легкому (На будівництво аеродрому, 1931b: 4). У статті директора інституту П. Гудзенко, присвяченій випускникам закладу, зазначалося, що педагогічний колектив СумІСВ здійснив передплату державної позики на суму в 123% місячної заробітної плати, тоді як студенти сплатили 100% своєї місячної стипендії (Гудзенко П., 1931: 4). В іншому повідомленні зазначалося, що під час декади оборони студенти організували суботник, працюючи протягом восьми годин на допоміжних роботах із прокладання кабелю рафцентралі. Усі зароблені кошти (59 крб.) були передані на потреби оборони. Водночас осередок ТСО при СумІСВ значно перевищив план збору коштів: замість запланованих 100 крб. було зібрано серед студентів

та викладачів 539 крб. 54 коп. Студенти також здійснили екскурсію до військової залоги, де ознайомилися з побутом червоноармійців. Під час декади оборони до осередку інституту надійшло значне число заяв на вступ до лав ТСО-Авіахіму (Міхеєв, 1931: 4). На зборах партійного колективу СумІСВ 29 грудня 1930 р. у доповіді Гуленка було зазначено, що ставлення окремих комуністів до навчання та виконання громадських обов'язків (Заводнікова, Путренка, Тертичного) потребує застосування дисциплінарних заходів, а Пронін не склав вісім навчальних дисциплін і не виявляє бажання їх скласти, оскільки, за його словами, мав намір «лише перезимувати» в інституті. Довженко відкрито заявляв про байдуже ставлення до постанов партійної організації: «ні холодно, ні жарко». Комуністи систематично запізнювалися на лекції. Було ухвалено рішення про виключення з лав партії двох студентів-комуністів, які без поважних причин не з'являлися на заняття: Іванова Панаса Васильовича, 1903 р. н., члена партії з 1928 р., та Наталуху Павла Денисовича, 1900 р. н., кандидата партії з 1929 р. (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 18).

З метою «очищення» інституту від так званих «ворожих елементів» було організовано спеціальну комісію для перевірки соціального складу студентства, зокрема через запити до попередніх місць проживання та роботи. У її діяльності активно брали участь студенти-партійці. У дописі, присвяченому випускникам СумІСВ 1932 р., зазначалося, що серед студентів «були люди в овечій шкурі (Ткаченко, Буніна, Хоменко)», однак «за проводом партії та КСМ організацій студентський колектив, професура, лектура, дали гідну відсіч вилазкам клясового ворога і їх агентурі» (90 бійців, 1932: 3). Наказом № 286 директора інституту від 21 березня 1933 р. був відрахований студент 1 курсу агробіологічного відділення М. Мірошніченко за соціальне походження: «як сина злісного нездатника хліба, позбавленого землекористування, у якого при обшукі знайдено закопаний хліб». Також у наказі зазначалося про необхідність повідомити про відрахування Буймерівську сільраду Тростянецького району (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 234. Арк. 105). Згодом, вже після реорганізації СумІСВ в СумДПІ, його брат Олександр Тихонович Мірошніченко (1914 р. н., уродженець с. Буймер) (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 270. Арк. 122зв.), студент 3 курсу математичного відділення, також був відрахований наказом № 45 директора СумДПІ від 6 березня 1934 р. за соціальне походження: «син куркуля – чиновника старого часу. Господарство ліквідоване, як куркульське». Копії наказу та довідки сільради були надіслані до Луганського педінституту, куди він «перебіг» (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 235. Арк. 69 зв., 70, 70 зв.).

Студенти-активісти систематично залучалися до проведення сільськогосподарських кампаній, зокрема колективізації та розкуркулення. У лютому 1931 р. було опубліковано скаргу Савченка, який повідомляв, що студентська бригада СумІСВ, працюючи в с. Грицаківка, зіткнулася з «байдужістю» та «опортуністичним ставленням» сільського керівництва. За його словами, «на нараду сільського активу в справі засівної кампанії і колективізації (нараду скликала студентська бригада) прийшли тільки голова сільради, секретар комсомольського осередку, голова КНС. Членів сільради було на нараді тільки 5» (Савченко, 1931: 1). Студентів-активістів також

призначали секретарями колгоспних осередків. Павло Захарович Когулько, 1904 р. н., член партії з 1928 р. (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 66), у 1932–1933 н. р. навчався на 3-му курсі соціально-економічного відділення СумІСВ (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 263. Арк. 71). 10 січня 1932 р. він був мобілізований для участі в хлібозаготівлі (Виконаймо цілком, 1932: 1) та призначений на посаду секретаря партійного осередку колгоспу ім. Молотова в с. Пушкарівка (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 263. Арк. 71).

2 червня 1933 р. секретаріат Сумського МПК ухвалив постанову про мобілізацію населення для проведення робіт із боротьби зі шкідниками: передбачалося доручити МК ЛКСМУ організувати залучення 450 осіб у м. Суми на три дні з числа учнів шкіл, студентів технікумів, ФЗУ та інститутів для виконання робіт на бурякових плантаціях. Міську раду зобов'язували забезпечити мобілізованих харчуванням (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 107). 20 червня 1933 р. розпочалася літня екзаменаційна сесія, однак уже 24 червня студентів було мобілізовано на прополку. 8 липня сесію відновили, проте студентів знову направили на господарські роботи. Екзаменаційна сесія так і не була закінчена, а студентів перевели на наступний курс на підставі їхньої академічної успішності (Комарніцький, 2017: 261). Наказом № 337 ТВО директора СумІСВ М. Літінського від 25 червня 1933 р., у зв'язку з постановою президії міської ради про мобілізацію на проривку буряків, усі без винятку студенти СумІСВ та робітничих факультетів цього дня мали виїхати до колгоспу ім. Будьонного. До виконання цих робіт було також залучено викладацький склад і співробітників інституту та робітфаків. Відповідальним за організацію виїзду призначався С. Шумилевич, який мав у найкоротший термін подати директорові інституту план переміщення студентів і заходи щодо організації їх матеріального забезпечення (ДАСО. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 235. Арк. 13 зв., 14).

У дописі в газеті «Плуг і Молот» за грудень 1931 р. зазначалося, що в СумІСВ, де навчалася близько тисячі студентів, осередок войовничих безвірників налічував лише 37 осіб, однак навіть вони існували лише на папері (Справи безвірницької роботи, 1931: 2). У січні 1932 р. та ж газета повідомляла, що СумІСВ не мав осередку СВБ, незважаючи на те, що близько 37% студентів інституту були членами комсомолу. Загалом в м. Суми лише будівельний технікум сформував бюро осередку СВБ. На цьому процес створення організацій зупинився (Антирелігійна робота, 1932). Згодом газета повідомила про активізацію антирелігійної діяльності. Студенти-практиканти СумІСВ під керівництвом культпропу комсомольської організації заводу ім. Фрунзе та відповідального за безвірницьку роботу Легкунова провели доповіді в кількох цехах (токарному, слюсарному, ливарному та модельному), ознайомили робітників із завданнями безвірницької організації, залучили до СВБ 150 осіб та створили три осередки (Шкрьоба, 1932: 4). Активну участь в антирелігійній пропаганді брали учасники студенти-партійці. Рішенням секретаріату Сумського МПК від 14 вересня 1933 р. Шапаря було направлено на роботу до редакції газети «Більшовицька зброя» на посаду завідувача відділу (ДАСО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 26. Арк. 397). Він відповів за антирелігійну пропаганду, однак на

цій посаді перебував недовго. У квітні 1934 р. «Більшовицька зброя» повідомила про смерть колишнього студента соціально-економічного відділу СумІСВ, відповідального редактора газети та лектора Сумської партійної школи Івана Гнатовича Шапаря (Більшовицька зброя, 1934).

Висновки. Таким чином, політичні чистки та партійний активізм у СумІСВ були складовою загальносоюзної системи ідеологічного контролю над сферою вищої освіти наприкінці 1920 – на початку 1930-х рр. Партійні та комсомольські осередки виконували не лише організаційні, а й наглядові функції, виступаючи інструментами впровадження політичних рішень у навчально-виховний процес і повсякденне життя академічного середовища. Політичні чистки здійснювалися через механізми партійних зборів, публічної критики і морального тиску, що формувало атмосферу підвищеної підозрливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- 90 бійців, 1932 – 90 бійців культурного фронту. *Плуг і Молот*. 1932. № 101. 10 липня.
- Антирелігійна робота, 1932 – Антирелігійна робота на порозі 4 останнього року п'ятирічки є ударною. *Плуг і Молот*. 1923. № 2. 6 січня.
- Більше уваги, 1931 – Більше уваги харчуванню студентства. *Плуг і Молот*. 1931. № 84. 3 серпня.
- Більшовицька зброя, 1934 – Більшовицька зброя. 1934. № 86. 14 квітня.
- Буряки доведеться, 1931 – Буряки доведеться копати і чистити... руками. *Плуг і Молот*. 1931. № 113. 15 жовтня.
- Ведмедер Андрій – Ведмедер Андрій Омелянович. *Internet archive*. URL: <https://khai.edu.ua/university/asociaciya-vipusknikiv/nashi-rektori/vedmeder-andrij-omelyanovich/> (дата звернення: 24.10.2024).
- Виконаймо цілком, 1932 – Виконаймо цілком хлібозаготівельні плани в січні місяці. *Плуг і Молот*. 1932. № 8. 12 січня.
- Вішняков, 1931 – Вішняков. В боротьбі за кадри. *Плуг і Молот*. 1931. № 112. 13 жовтня.
- Гудзенко, 1931 – Гудзенко П. Рік праці й боротьби за радянські педагогічні кадри. *Плуг і Молот*. 1931. № 98. 6 липня.
- ДАСО – Державний архів Сумської області.
- Дубовий, 1931 – Дубовий Ілько. Переглянути керівництво, зміцнити труддисципліни. *Плуг і Молот*. 1931. № 119. 31 жовтня.
- Спик, Петренко, Семешин, 2025 – Спик Л.І., Петренко Н.М., Семешин Е.В. Викладацький склад Лебединського педагогічного технікуму та учительського інституту 1930-1953 рр.: біографічні реконструкція на основі архівних джерел. *Вісник науки і освіти*. 2025. № 7. С. 1974-1987.
- Зінченко, 1938 – Зінченко С.В. Наша школа. *Більшовицька зброя*. 1938. № 200. 1 вересня.
- Зобов'язання Степанівці, 1931 – Зобов'язання Степанівці – виконати хлібозаготівлі до 15 вересня - зірване. *Плуг і Молот*. 1931. № 104. 23 вересня.
- Комарніцький, 2017 – Комарніцький О.Б. Студентство педагогічних навчальних закладів Радянської України в умовах формування тоталітарної системи (20-30-ті роки ХХ ст.). Дисертація. Кам'янець-Подільський, 2017. 682 с.
- Коровай, 1938 – Коровай. Посилюємо увагу агітаційній роботі. *Більшовицька зброя*. 1938. № 108. 14 травня.
- Міхеєв, 1931 – Міхеєв. Студенти соцвиху у декаду оборони. *Плуг і Молот*. 1931. № 12. 28 січня
- На будівництво аеродрому, 1931а – На будівництво аеродрому й двох літаків для м. Суми *Плуг і Молот*. 1931. № 101. 15 вересня.
- На будівництво аеродрому, 1931б – На будівництво аеродрому та двох літаків для м. Сум вносять і викликають. *Плуг і Молот*. 1931. № 116. 23 жовтня.
- Об'ява сумського районного комісаріату – Об'ява сумського районного комісаріату по військовим справам. *Плуг і Молот*. 1931. № 32. 20 березня.
- Об'ява, 1931 – Об'ява. *Плуг і Молот*. 1931. № 143. 30 грудня.
- Про затвердження складу, 1950 – Про затвердження складу Округних виборчих комісій по виборах до Сумської міської Ради депутатів трудящих. *Більшовицька зброя*. 1950. № 214. 25 жовтня.
- Розчавити опортунізм, 1931 – Розчавити опортунізм, виконати державні зобов'язання. *Плуг і Молот*. 1931. № 107. 30 вересня.
- Рябченко, 2012 – Рябченко О. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації. Х., 2012. 456 с.
- Савченко, 1932 – Савченко. Студентська їдальня № 7 повинна бути зразковою культурною їдальнею в місті. *Плуг і Молот*. 1932. № 70. 30 травня.

- Савченко, 1931 – Савченко. У Грицаківці панує байдужість, безвідповідальність. *Плуг і Молот*. 1931. № 21. 20 лютого.
- Самброс, 1988 – Самброс Ю. Щаблі. Мій шлях до комунізму: мемуарні нариси. [Б. м.], 1988. 417 с.
- Семешин, 2025 – Семешин Е. Студенти Сумського інституту соціального виховання. *Litteris et Artibus: Нові горизонти: збірник матеріалів науково-практичної конференції*. Вип. Х. Част. 1. Кременець, 2025. С. 97-106
- Соков, 1931 – Соков Ів. Розвантажити студентську їдальню, поліпшити якість харчування. *Плуг і Молот*. 1931. № 117. 25 жовтня
- Справи безвірницької роботи, 1931 – Справи безвірницької роботи в ІСВ занепали. *Плуг і Молот*. 1931. № 141. 26 грудня.
- ЦДАВО – Центральний Державний архів вищих органів влади та управління
- Шкрьоба, 1932 – Шкрьоба. Розгорнули безвірницьку роботу. *Плуг і Молот*. 1932. № 7. 17 січня.
- Яковенко, 1932 – Яковенко. Їдальня № 7 погано обслуговує студентів. *Плуг і Молот*. 1932. № 53. 21 квітня.

REFERENCES

- 90 biitsiv, 1932 – 90 biitsiv kulturnoho frontu [90 fighters on the cultural front]. *Pluh i Molot*. 1932. № 101. 10 lypnia. [in Ukrainian].
- Antyrelihiina robota, 1932 – Antyrelihiina robota na porozi 4 ostannoho roku p'iatyrichky ye udarnoiu [Anti-religious work on the threshold of the fourth and final year of the five-year plan is intensive] *Pluh i Molot*. 1923. № 2. 6 sichnia. [in Ukrainian].
- Bilshe uvahy, 1931 – Bilshe uvahy kharchuvanniu studentstva [More attention to student nutrition]. *Pluh i Molot*. 1931. № 84. 3 serpnia. [in Ukrainian].
- Bilshovytska zbroia, 1934 – Bilshovytska zbroia [Bolshevik Weapons]. 1934. № 86. 14 kvitnia. [in Ukrainian].
- Buriaky dovedetsia, 1931 – Buriaky dovedetsia kopaty i chystyty... rukamy [Beets will have to be dug and peeled... by hand]. *Pluh i Molot*. 1931. № 113. 15 zhovtnia. [in Ukrainian].
- Vedmeder Andrii – Vedmeder Andrii Omelianovych [Vedmeder Andriy Omelyanovich]. *Internet archive*. URL: https://khai.edu.ua/university/asociaciya-vipus_knikiv/nashi-rektori/vedmeder-andrij-omelyanovich/ (data zvernennia: 24.10.2024) [in Ukrainian].
- Vykonaimo tsilkom, 1932 – Vykonaimo tsilkom khlibozahotivelni plany v sichni misiatsi [Let's carry out the work of grain procurement plans in January]. *Pluh i Molot*. 1932. № 8. 12 sichnia. [in Ukrainian].
- Vishniakov, 1931 – Vishniakov. V borotbi za kadry [In the fight for personnel]. *Pluh i Molot*. 1931. № 112. 13 zhovtnia, [in Ukrainian].
- Hudzenko, 1931 – Hudzenko P. Rik pratsi y borotby za radianski pedahohichni kadry [A year of work and struggle for Soviet pedagogical personnel]. *Pluh i Molot*. 1931. № 98. 6 lypnia [in Ukrainian].
- DASO – Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti [State Archives of Sumy Oblast] [in Ukrainian].
- Dubovyi, 1931 – Dubovyi Ilko. Perehlianyty kerivnytstvo, zmitsnyty truddystsypliny [Review management, strengthen labor discipline]. *Pluh i Molot*. 1931. № 119. 31 zhovtnia. [in Ukrainian].
- Yepyk, Petrenko, Semeshyn, 2025 – Yepyk L.I., Petrenko N.M., Semeshyn E.V. Vykladatskyi sklad Lebedynskoho pedahohichnoho tekhnikumy ta uchytelskoho instytutu 1930-1953 rr.: biohrafichni rekonstruktsiia na osnovi arkhivnykh dzherel [The teaching staff of the Lebedyn Pedagogical College and Teachers' Institute 1930-1953: biographical reconstruction based on archival sources]. *Visnyk nauky i osvity*. 2025. № 7. S. 1974–1987. [in Ukrainian].
- Zinchenko, 1938 – Zinchenko S.V. Nasha shkola [Our School]. *Bilshovytska zbroia*. 1938. № 200. 1 veresnia [in Ukrainian].
- Zoboviazannia Stepanivtsi, 1931 – Zoboviazannia Stepanivtsi – vykonaty khlibozahotivli do 15 veresnia - zirvane [Stepanivka's commitment to complete grain procurement by September 15 has been broken] *Pluh i Molot*. 1931. № 104. 23 veresnia. [in Ukrainian].
- Komarnitskyi, 2017 – Komarnitskyi O.B. Studentstvo pedahohichnykh navchalnykh zakladiv Radianskoi Ukrainy v umovakh formuvannia totalitarnoi systemy (20-30-ti roky KhKh st.) [Student population of pedagogical educational institutions of Soviet Ukraine in the conditions of the formation of a totalitarian system (20-30s of the 20th century)]. *Dysertatsiia*. Kamianets-Podilskyi, 2017. 682 s. [in Ukrainian].
- Korovai, 1938 – Korovai. Posyliuemo uvahu ahitatsiinii roboti [We are increasing our attention to campaign works]. *Bilshovytska zbroia*. 1938. № 108. 14 travnia [in Ukrainian].
- Mikheiev, 1931 – Mikheiev. Studenty sotsvykhu u dekadu oborony [Social education students during the decade of defense]. *Pluh i Molot*. 1931. № 12. 28 sichnia [in Ukrainian].
- Na buduvannia aerodromu, 1931a – Na buduvannia aerodromu y dvokh litakiv dlia m. Sumy [For the construction of an airfield and two aircraft for the city of Sumy]. *Pluh i Molot*. 1931. № 101. 15 veresnia [in Ukrainian].
- Na buduvannia aerodromu, 1931b – Na buduvannia aerodromu ta dvokh litakiv dlia m. Sum vnosiat i vyklykaiut [The construction of an airfield and two aircraft for the city of Sumy is being funded and called]. *Pluh i Molot*. 1931. № 116. 23 zhovtnia. [in Ukrainian].
- Obiava sumskoho raionnoho komisariatu, 1931 – Obiava sumskoho raionnoho komisariatu po viiskovym spravam [Announcement by the Sumy District Commissariat for Military Affairs]. *Pluh i Molot*. 1931. № 32. 20 bereznia. [in Ukrainian].
- Obiava, 1931 – Obiava [Announcement]. *Pluh i Molot*. 1931. № 143. 30 hrudnia [in Ukrainian].

- Pro zatverdzhennia skladu, 1950 – Pro zatverdzhennia skladu Okruzhnykh vyborchykh komisii po vyborakh do Sumskoi miskoi Rady deputativ trudiashchykh [On approval of the composition of District Election Commissions for elections to the Sumy City Council of Workers' Deputies]. *Bilshovytska zbroia*. 1950. № 214. 25 zhovtnia. [in Ukrainian].
- Rozchavyty oportunizm, 1931 – Rozchavyty oportunizm, vykonaty derzhavni zoboviazannia [Crush opportunism, fulfill state obligations]. *Pluh i Molot*. 1931. № 107. 30 veresnia. [in Ukrainian].
- Riabchenko, 2012 – Riabchenko O. Studenty radianskoi Ukrainy 1920–1930 kh rokiv: praktyky povsiakdennosti ta konflikty identyfikatsii. [Students of Soviet Ukraine in the 1920s and 1930s: Practices of everyday life and conflicts of identification]. Kh., 2012, 456 s. [In Ukrainian].
- Savchenko, 1932 – Savchenko. Studentska yidalnia № 7 povynna buty zrazkovoio kulturnoio yidalneiu v misti. [Student cafeteria No. 7 should be an exemplary cultural cafeteria in the city]. *Pluh i Molot*. 1932. № 70. 30 travnia [in Ukrainian].
- Savchenko, 1931 – Savchenko. U Hrytsakivtsi panuie baiduzhist, bezvidpovidalnist [Indifference and irresponsibility reign in Hrytsakivka]. *Pluh i Molot*. 1931. № 21. 20 liutoho. [in Ukrainian].
- Sambros, 1988 – Sambros Yu. Shchabli. Mii shliakh do komunizmu: memuari narysy [My Path to Communism: Memoir Essays], [B. m.], 1988. 417 s. [in Ukrainian].
- Semeshyn, 2025 – Semeshyn E. Studenty Sumskoho instytutu sotsialnoho vykhovannia [Students of the Sumy Institute of Social Education]. *Litteris et Artibus: Novi horizonty: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii*. Vyp. Kh. Chast. 1. Kremenets, 2025. S. 97–106. [In Ukrainian].
- Sokov, 1931 – Sokov Iv. Rozvantazhyty studentsku yidalniu, polipshyty yakist kharchuvannia [Unload the student cafeteria and improve the quality of food]. *Pluh i Molot*. 1931. № 117. 25 zhovtnia [in Ukrainian].
- Spravy bezvirnytskoi roboty, 1931 – Spravy bezvirnytskoi roboty v ISV zanepaly. [Cases of unfaithful work in the ISV have declined]. *Pluh i Molot*. 1931. № 141. 26 hrudnia [in Ukrainian].
- TsDAVO – Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia [Central State Archive of Higher Authorities]. [in Ukrainian].
- Shkroba, 1932 – Shkroba. Rozghornuly bezvirnytsku robotu [They launched a faithless work]. *Pluh i Molot*. 1932. № 7. 17 sichnia. [in Ukrainian].
- Yakovenko, 1932 – Yakovenko. Yidalnia № 7 pohano obsluhovuie studentiv [Dining Hall No. 7 does not serve students well]. *Pluh i Molot*. 1932. № 53. 21 kvitnia [in Ukrainian].

Перше надходження – 17.02.2026

Прийнято до друку – 03.03.2026

Оприлюднено на сайті – 06.05.2026